

KUML 19
85

KUML 19 85

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

OMSLAG: Kam fra Aarhus Katedralskole

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Redaktion: Poul Kjerum

Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-point 120 gr.

Copyright 1984 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288 046 5

ISSN 0454 6245

Indhold/Contents

<i>Poul Kjærum: Karl Kersten. Worsaae-Medaillen</i>	6
Karl Kersten. The Worsaae-Medal	8
<i>H. Hellmuth Andersen: Hedenske danske kongegrave og deres historiske baggrund</i>	11
Graves of pre-Christian Danish monarchs and their historical background	29
<i>H. H. Andersen og H. J. Madsen: Byudgravning ved Århus Katedralskole</i>	35
Die Domschule in Århus. Eine Stadtkerngrabung	91
<i>H. H. Andersen og H. J. Madsen: Udgravninger i det gamle Vest-Århus</i>	97
Ausgrabungen im alten West-Århus	109
<i>Stig Jensen: Et grubehus fra Darum. Bidrag til keramikudviklingen gennem</i> <i>6. årh. e.Kr.</i>	111
A pit-house from Darum. A contribution to the study of pottery development through the 6th Century AD	120
<i>Bodil Lewis: Overbygård og Nørre Fjand. En analyse af nogle jernalderlandsbyers</i> <i>tilliggender og økonomi</i>	123
Overbygård and Nørre Fjand	160
<i>Erik Westerby: Da Danmarks ældste Stenalderboplads blev fundet</i>	164
The Finding of Denmark's oldest Stone-Age settlement	185
<i>Niels Abrahamsen og Sæbjørg W. Nordeide: Magnetiske undersøgelser af</i> <i>en middelalderteglovn fra Tønsberg, Norge</i>	187
Archaeomagnetic dating of a Medieval brick kiln from Tønsberg, Norway	197
<i>Register, Kuml 1951-1980. Udarbejdet af Mette Thousgaard Petersen</i>	201
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1985</i>	269

Hedenske danske kongegrave og deres historiske baggrund

– et forsøg på en syntese

Af H. Hellmuth Andersen

Tabt har aser ikke,
når Hákon hentes
med hirdfølge
op til Odins støtte.

Af Hákonarmál

De følgende betragtninger må på grund af kildematerialets spinkelhed nødvendigvis være hypotetiske. Vi kan faktisk formode, at en af de sidste der vidste besked om den historiske baggrund, der her skal opsøges, var den danske konge Svend Estridsen, der døde 1074. Alligevel finder vi det berettiget at anstille betragtningerne, især fordi de indholdsmæssigt rummer en kritik af en veletableret historisk tradition, som længe har været bestemmende for det berørte stykke Danmarkshistorie, nemlig perioden før Gorm den Gamle, hvis magtovertagelse sammen med sønnen Harald Blåtand for det meste beskrives som epokal.

Fremherskende meninger herom – nemlig et såkaldt Jelling-kongedømmes opstigning til eneherredømmet i Danmark – hviler imidlertid også på et skrøbeligt grundlag og har sin kerne i en fortolkning af Jelling-monumenterne, der også er hypotetisk, og ser vi på forspillet til Gorm, så kan der peges på i hvert fald tre grave, der bør påkalde sig en lige så stor interesse som dem, Jelling-højene i sin tid blev rejst over.

Gennem M. Müller-Willes forskninger over den såkaldte Bådkammergrav fra Hedeby (1) er det for første gang lykkedes at diagnosticere en kongegrav på gammeldansk rigsområde, som er ældre end Gorms og Thyras berømte grave i Jelling. Med forbehold foreslår Müller-Wille at knytte den gravlagte fyrste til et dynasti, som i moderne forskning almindeligvis opfattes som et særligt Hedeby-vælde, der behandles nærmere nedenfor.

Med Hedeby-graven som udgangspunkt er vi i stand til at inddrage yderligere to grave i interessefeltet, nemlig gravene fra Ladby og Søllested på Fyn, idet også de kan opfattes som kongelige begravelser. I Müller-Willes arbejder over denne problematik (2) er de begge nævnt, og i hvert fald Ladby-graven til sidst opfattet som en sandsynlig kongegrav. Denne bestemmelse kan hos Müller-Wille dog kun ske ganske abstrakt og uden

forsøg på en dynastisk indordning, fordi det danske kongedømmes tilsyneladende helt forvirrede historie i det pågældende tidsrum – 1. halvdel af 900-tallet – står i vejen for mere konkrete betragtninger.

Netop sådanne betragtninger skal her forsøges, og dermed rejser der sig umiddelbart følgende spørgsmål: Hvorledes formede egentlig magtforholdene sig i datidens Danmark? Hvem sad inde med den kongelige magt? Og er det muligt yderligere at begrunde, at gravene fra Ladby og Sølsted virkelig hører til i rækken af kongelige begravelser? De er jo begge i modsætning til Bådkammergraven plyndret og deres udsagnskraft ikke så åbenbar.

I

Den danske hofkultur i Valdemarstiden indtager ikke mindst litterært en fremragende position. Betydningen af så fornemme repræsentanter herfor som Svend Aggesen og Saxo grammaticus er velkendt (3). De skrev kort før og omkring 1200, og kongedømmets historie løber som en rød tråd gennem deres værker: En næsten endeløs række af konger – sagnkonger og virkelige konger – fremføres. Man kan derfor hævde, at det er ret påfaldende, når et helt dynasti, som er overleveret os gennem Adam af Bremen – tilmed komplet med herskernavne: Olaf, Gyrd, Gnupa og Sigtryg – hos dem forsvinder ud af historien. Dynastiet kan sågar dateres, og det hører klart hjemme i 1. halvdel af 900-tallet, d.v.s. i tiden før Gorm (4).

Det er vigtigt for troværdigheden af Adams overlevering, som i sig selv ikke er samtidig med begivenhederne, at hans hjemmelsmand er ingen ringere end Svend Estridsen fra århundredet før vore to historikere. Da denne konges intellektuelle habitus kan bedømmes, er vi sikret en mulighed for at opfatte ham som en særdeles kompetent person, så vi kan vel regne med, at den dynastiske tradition hos ham var i gode hænder. Man får derfor et indtryk af, at den sene fase af traditionen, som møder os ved Valdemarernes hof, bærer præg af en omvurdering, der til forveksling ligner en historieforfalskning.

Metoderne er i så fald de gængse og ganske simple, nemlig fortielse og forvanskning, hvilket skulle vise, at man omkring 1200 ikke udelukkende blev blokeret af erindringskraftens udebben.

I vor sammenhæng er *Gnupa* den centrale figur i dette historiske spil. Den utvivlsomt vigtigste historiske oplysning om dansk historie i 1. halvdel af 900-tallet finder vi i en næsten samtidig kilde, hos Widukind af Corvey, og den gælder året 934 (5). Den angår i høj grad Gnupa, der direkte nævnes og beskrives som danernes konge. Vi behøver ikke engang at betvivle rigtigheden af navnet, for han dukker foruden hos Svend Estridsen op som en virkelig historisk person på to runesten i Hedeby. Han er altså sikkert bevidnet.

Det er netop Gnupa, der bereder de to historikere fra Valdemarstiden særlige vanskeligheder. Af os ubekendte grunde finder de det nødvendigt ikke at omgå ham, tværtimod refererer de udtrykkeligt til ham, medens de resolut vælger at fortie de øvrige medlemmer af dynastiet, som de dog kunne læse om i bøgerne. Begge forfatteres Gnupasteder er fælles om en navneforvanskning; han kaldes nu Enni-Gnup. Meget relativt er han også rigtigt placeret i en herskersekvens, dog ikke med årstal, og han tillægges kun et rigsforsanderskab.

Hos Svend Aggesen hedder det om Gnupa: »En sjællandsk bonde, sat til rigets vogter«. Widukinds danerkonge er altså deklareret, selvom ordet 'bonde' er brugt uden undertoner af ringeagt. Svend Aggesens 'bondo' betyder en tingbonde og er en socialt klassificerende betegnelse for en jordbesidder.

Hos Saxo hedder det om Gnupa: »En dannis og dydefuld mand... (formynder) for den lille barnekonge«. Men så tilføjer Saxo: »Kun folk, der ikke er hjemme i historien, vil give ham en plads i kongerækken«.

Bortset fra at Saxos barnekonge er en mere eller mindre frit opfundet, uhistorisk person eller en rigeligt forsinket spejling af hin Horic II Puer, der endnu i 864 er os overleveret gennem et pavebrev, så må det fastholdes, at Saxos bebrejdelser først og fremmest rammer Svend Estridsen, hvis historiske opfattelse af det her behandlede tidsrum som sagt er os bekendt fra Adam af Bremen (6). Vi nøjes med på dette sted at fastslå selve modsigelsen mellem Svend Aggesens og Saxos rigsforsander og Svend Estridsens opfattelse af Gnupa.

Omtrent samtidigt med vore hofhistorikere ytrer en norrøn kilde sig til problemet Gnupa, nemlig Skjoldungesagaen, der har det danske kongedømmes ældre historie frem til Gorm som hovedmotiv. Den fastholder for så vidt detroniseringslinjen: Af Widukinds danerkonge bliver der her en jysk konge.

Vor tids forskning var det forbeholdt at udtænke en særlig konstruktion, som har vist sig meget levedygtig. Denne forskning skaffer det dynasti, som Gnupa tilhørte, en egen plads i historien som angivelige »småkonger« i et ikke nærmere defineret område i Sønderjylland. I denne egenskab regerer dynastiet da spøgelsesagtigt videre som »svenskevældet i Hedeby«.

Til Hedeby kom dynastiet i denne forskning takket være placeringen af to runesten, hvor Gnupa og Sigtryg nævnes. Deres svenskhed går i sidste ende tilbage på Svend Estridsen, der i sit hovedudsagn dog kun siger, at »de (Olaf og hans sønner Gyrd og Gnupa) kom fra Sverige«. Ved en anden omtale beskrives Olaf dog som 'svenskerhøvding', men det kan være Adam af Bremens fortolkning. Den nyeste forskning regner ligefrem med muligheden af, at Olaf kunne være en dansk tronprætendent, der vendte hjem fra eksil. Kong Svends egen biografi har helt beslægtede træk. Man kan imidlertid spørge: Hvis dette var det hele (lokalfyrster i Hedeby),

hvorfor så Saxos anstrengelser for at miskreditere dynastiet? Hvorfor Gnupas reduktion til rigsforstander?

Vi har naturligvis ingen grund til at tage Saxos advarsel om ikke at give Gnupa en plads i kongerækken alvorligt. Til gengæld tager vi de foreliggende ældre kilder på ordet, og så kan vi opstille hypotesen om, at Olafdynastiets fire hovedpersoner, Olaf selv, de to sønner og Gnupasønnen Sigtryg, bør opfattes som Danmarks Herskere i første del af 900-tallet, måske endnu mere præcist, fra kort efter 891 til ca. 940. Kong Svend bruger slaget ved Löwen (891) som skæringspunkt for sin periodisering. Det kan da hævdes, at Olaf og hans sønner tiltrådte herredømmet omkring eller lidt før 900, at Olaf allerede da var en ældre mand med voksne sønner, og at de kom som efterfølgere af et ældre dynasti, der kan følges tilbage til 700-tallet. De beskrives af Svend Estridsen direkte som erobrere, men rigtignok af Danmark, ikke af Hedeby. »De satte sig i besiddelse af kongedømmet i Danmark med magt og våben«, sagde kong Svend.

Det er efter vor mening også i høj grad sandsynligt, at Svends egen oldefader, Harald Blåtand, omkring 965 på runestenen i Jelling forkynder et lignende budskab, når man der kan læse, at han (Harald) »vandt sig Danmark al«, for på præcis samme måde kan vi opfatte Harald og hans fader Gorm som udefra kommende erobrere. Det er endog særdeles sandsynligt, at det netop var dem, der bragte Olafdynastiet til fald. Teoretisk kan de alle have haft slægtskabsbånd til den gamle kongelige klan eller prætenderet det. Under alle omstændigheder var kongedømmet i Danmark et fristende bytte, og at erobre det var visselig en bedrift i den store sagastil. At sådanne magtkampe foregik, fremgår klart af frankiske kilder for året 854, der beretter om et ihærdigt forsøg på at styrte den regerende gren, udført af hjemvendende klanmedlemmer, der havde været i viking.

Vi mener altså at kunne fastslå, at man mere eller mindre bevidst ved hoffet omkring 1200 udslykkede erindringerne om herskerne af Olafdynastiet, men at en Svend Estridsen endnu kunne være fair over for dem. Uden tøven kalder han dem sine »atavi«, d.v.s. forgængere, og han beskriver dem som Danmarks herskere før en vis Hardegon, ifølge Svend den mand, der besejrede den sidste af Olafdynastiet. Svends oplysninger kan man med en norrøn sprogtillempning kalde for kernen i en 'Olafsaga'.

Det har vel især været af teoretiske grunde, at denne »saga«, der altså kun kendes i ultrakort form fra Adams referat af Svend Estridsens gengivelse, er blevet betvivlet i sit sandhedsindhold, og brugt til at omfortolke Olafdynastiet til det nævnte småkongedømme i Hedeby og gøre det til delvis samtidigt med Gorm i Jelling. Det underskydes faktisk herved, at kong Svend ikke anede, at hans egen tipoldefader, Gorm, samtidig herskede i det egentlige Danmark (B. Ousager).

På baggrund af modsigelserne mellem hoftraditionen omkring 1200 og kong Svends opfattelse vil vi imidlertid her antage, at Svend vidste endog

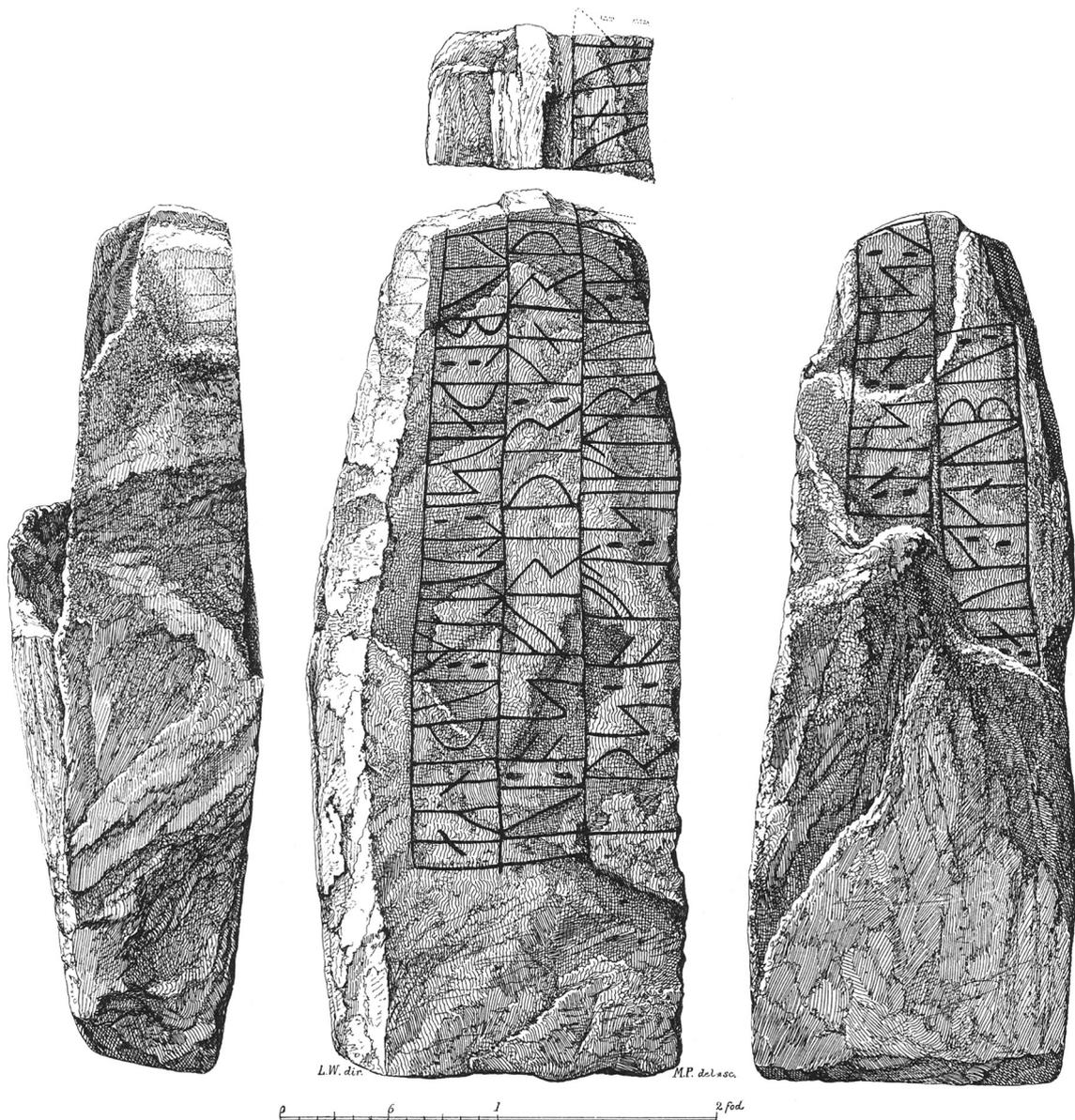

Fig. 1: Hedeby-sten IV: Asfried, Odinkars datter, gjorde disse kumler efter Sigtryg, hendes og Gnupas søn. Gorm ristede runerne. (Efter L. F. A. Wimmer: Danmarks runemindesmærker 1895, I, s. 58 og E. Moltke & L. Jacobsen: Danmarks runeindskrifter 1942, s. 15).

Hedeby stone IV: "Asfried, Odinkar's daughter, made these memorials in memory of Sigtryg, her and Gnupa's son. Gorm cut the runes."

særdeles god besked om disse dynastiske omstændigheder (7). Olafsagaen er traditionen ved hoffet i 1000-tallet, tilmed overleveret af kongens egen mund, og man kan dårligt bebrejde kongen, at Adams referat ikke lige netop er vellykket, tværtimod noget forvirret og meget summarisk (8). Her bør det også nævnes, at gejstligheden i Lund trods alt havde så megen tillid til Olafsagaen, at den erindrede sig dødsårene for Olaf og Gyrd som 'konger af Danmark' (angiveligt 906 og 916) (9).

Hvis der da virkelig kan spores en synkende kurve for Olafdynastiets anseelse i Valdemarstiden, som skyldes andet og mere end den store tidsmæssige afstand til begivenhederne, så kan man måske forestille sig politiske grunde. Man kan have opfattet det som en infiltration i dynastilinjerne, og det er velbekendt, at Knud Lavard-linjen af det kongelige hus, som kom til magten 1157, udviste en særlig interesse for at holde herredømmet til sin gren af klanen.

Runestenene i Hedeby supplerer nu på et vigtigt punkt vor viden om Gnupa (fig. 1). Her tænkes naturligvis ikke på den betydning, man har tillagt dem for at opfatte Olafdynastiet som et særligt Hedebyvælde (10), men på det, de udsiger om Gnupa. Udover at bekræfte Gnupas stilling som historisk person meddeler de også, at han var gift med Asfrid, og at han var fader til kong Sigtryg. Asfrid er vigtig for en vurdering af dynastiet, for i sin selvfremsstilling på den ene af de sten, hun lod rejse over sønnen, kalder hun sig ættestolt for 'Odinkars datter'. Det havde naturligvis dengang en åbenbar mening, og man må dele E. Hoffmanns synspunkt (11), når han for nylig pegede på den mere end nærliggende forbindelse til Odinkarslægten, som i 900-tallet fremstod som Jyllands førende høvdingeæt. Efter Asfrid optræder den i historien med Odinkar den Ældre og Odinkar den Yngre (død 1043). I Asfrids fader tør vi da se en tidlig forfader i denne slægt. Om den yngre Odinkar hedder det hos Adam af Bremen, at han kunne berømme sig af at være af kongelig herkomst. Vi tør da slutte af Gnupas ægteskab, at det var politisk og sikrede ham Jylland. Det giver liden plads til en samtidig Gorm i Jelling. Dog kan vi se, at Odinkarslægten – i kraft af sin senere rolle – har været i stand til at svinge om og finde en udsoning med Gormdynastiet.

Ellers er den helt centrale storpolitiske begivenhed i Gnupas regeringstid et militært nederlag, bibragt ham på hjemlig grund i 934 af det tyske riges grundlægger, Henrik I, og bl.a. skildret af Widukind af Corvey, ca. 30 år efter begivenhederne. Faktisk beskæftigede ottonisk historieskrivning sig i årtier med Henriks sejr, der altså har givet kraftig genlyd. Efterretningerne strækker sig fra den første, ganske korte, men helt samtidige sejrsmeddelelse (»Henrik undertvang *danerne*«) (12) til senere, gentagne sejrsfanfarer (13), som ville være fuldkommen meningsløse, hvis de kun angik en småkonge ved Slien (»Thi her truede tænderskærende *danernes vilde folk*, mægtigt til lands og til vands« og »Henriks navn var dengang i særlig høj ære hos

italienerne, fordi han alene havde besejret de hidtil ubetvungne *daner* og gjort dem skatskyldige«). De, der beskrev denne internationale begivenhed således, vidste åbenbart udmærket, at bag Gnupa, der som sagt hos Widukind netop i denne sammenhæng nævnes som *dansk* konge, stod et Danmark, der blev anset som en farlig, i hvert fald uberegnelig magt, tilmed én, som det civiliserede Europa havde et gammelt regnskab at gøre op med. Fra den kant havde man fået nok. Det er derfor snarere militære overvejelser, der udløser angrebet i 934 end storartede konceptioner om at nå frem og vinde fodfæste ved Østersøen – helt på linje med den samtidige pacificering af abodriterne sydøst for Danmark. Gnupa blev ved denne lejlighed tvangsdøbt og gjort tributpligtig, hævder Widukind. Det skal her kun nævnes, at Adam af Bremen siden broderede kraftigt videre på disse begivenheder.

Der tegner sig med alt dette i høj grad et virkelighedsbillede af Gnupa. Efter vor mening kan det bruges til at skænke tiltro til dette dynastis historie, således som den er os overleveret, før Svend Aggesen og Saxo pillede glorien af det. Som herskere før Gorm udfylder dets medlemmer også et pinligt hul i Danmarks dynastiske historie, thi ret beset er disse mænd de eneste, reale repræsentanter for kongedømmet mellem ca. 890 og ca. 940, hvis vi ikke vil levne en lille plads straks i begyndelsen til Adam af Bremens Heiligo og Skjoldungesagaens Helge den Hvasse som én og samme person. Det tør virkelig betvivles, at kongedømmet – efter det gamle dynastis langvarige herredømme – henstod ubesat, eller at os ubekendte magthavere i det egentlige Danmark varigt (et halvt århundrede) ville godtage tabet af det politisk højvigtige grænseland i syd («Svenskevældet i Hedeby« i gammeldags forstand).

II

Der blev i løbet af vort århundrede gjort adskillige fagspecifikke forsøg på at underbygge teorien om dette dynasti som et småkongedømme i Hedeby, arkæologiske, sproghistoriske, runologiske og stednavnemæssige. De har alle vist sig uden egentlig bærekraft, men teorien blev alligevel stående, så at sige som en historisk halvsandhed (14).

Vi har ovenfor forsøgt at vise disse forestillingers skrøbelighed rent historisk. Nu rejser spørgsmålet sig, om vi kan udhæve nogle særligt egenartede fund fra denne tid og tolke dem som 'dynastiske begravelser' i form af pragtgrave? Det drejer sig om Danmarks to eneste skibsbegravelser og om en vognbegravelse i en kæmpemæssig kammergrav, tre grave, der kan dateres således, at de falder inden for den tidsmæssige ramme, der her er sat for Olafdynastiet – d.v.s. om gravene fra Hedeby (Bådkammergraven), Ladby og Søllested. Alle tre er ganske vist anonyme, men kan – også gennem deres spredning – forbindes med vort dynasti som et rigsherredømme.

Som kongegrave fra førkristelig tid danner disse grave et forspil til nekropolerne i Jelling, alle dybt rodfæstede i gamle trosforestillinger, der slutter og topper i Jelling. Som kulturfænomen er disse grave måske en sidste hedensk manifestation kort før det store trosskifte – endnu Gorm overleveres jo som arg hedning – og i hvert fald kan det tørt hævdes, at deres opdukken i fundene i en tid, hvor et endnu ‘barbarisk’ randområde modtager stærke impulser fra en ‘højkultur’, er et alment kendt fænomen (15).

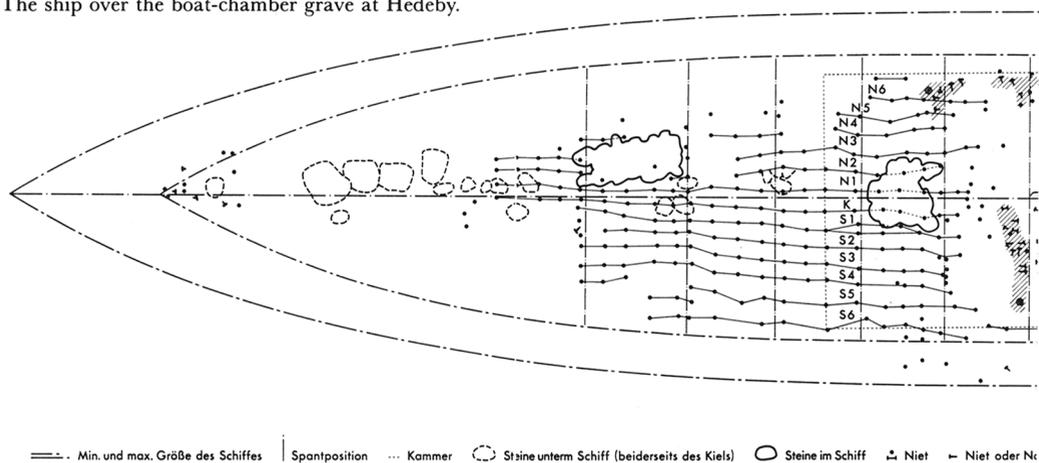
Bådkammergraven blev udgravet i 1908 og er en af de fornemste grave, der kendes fra Danmarks oldtid. Den fandtes lige syd for Hedeby's Halvkredsvold. For den følgende fremstilling er anvendt udgraverens primærpublikation (F. Knorr), den grundlæggende publikation (M. Müller-Wille) samt forskellige studier over gravlægningsritualet og gravgodsets symbolik og kunsthistoriske udsagnskraft (D. Ellmers og H. Vierck) (16).

Denne grav anlagdes i begyndelsen af 900-tallet og bestod af et ca. 20 m langt skib, der var placeret på kølen under en flad høj (fig. 2). I en grube under den ene stævn lå tre heste, under midtskibet det egentlige gravkammer, der indeholdt tre døde. Kombinationen af skib og gravkammer, hvor kammeret ligger under skibet, står indtil videre alene i fundene.

I det uplyndrede kammer havde man lejlighed til at gøre fund, som med rette kan betegnes som enestående, og det stod derfor straks klart, at graven måtte tilhøre fyrstegravenes klasse. Med den i dag gældende datering, der skal forstås som meget snævert knyttet til begyndelsen af 900-tallet, har man derfor henvist til Olaf som en åbenlys mulighed, hvad angår en bestemmelse af den døde fyrste, ganske vist – i afhængighed af den fremherskende opfattelse – som en ‘småkonge’, der besad et sydjysk

Fig. 2: Skibet over bådkammergraven i Hedeby.
(Efter Müller-Wille 1976, Abb. 9).

The ship over the boat-chamber grave at Hedeby.

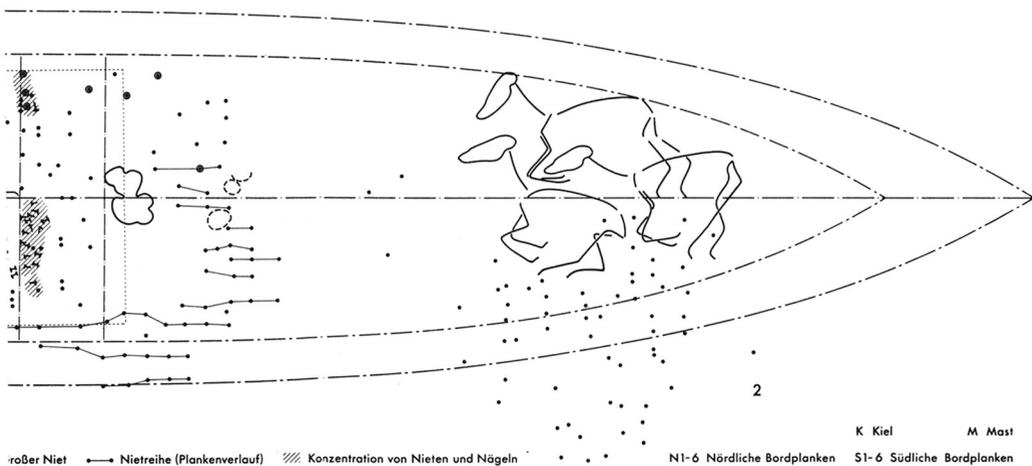
rige. Vi vil her beholde fiktionen om, at graven virkelig har indeholdt Olafs jordiske rester og ikke en anden af hans slægt, men til gengæld har vi opgivet ideen om, at disse herskere kun var 'småkonger'. Dermed står Bådkammergraven som den ældste, kendte, danske kongegrav.

Af de døde selv var der ganske vist intet bevaret, men gravkammerets indretning og udstyret i graven talte dog et tydeligt sprog (fig. 3). Her lå ikke, som man umiddelbart kunne tro, tre faldne krigere, men en nordisk hersker var stedt til hvile efter et pragt ritual, ledsaget af to højtstående medlemmer af hirden. Næsten portrætagtigt fremmaner bundlaget i denne grav et sceneri fra fyrstens liv.

Som i Jelling var kammeret delt i to dele af en kantstillet planke tværs over gulvet. I venstre del – ikonografisk også den ranghøjeste – lå fyrsten, i højre del to fornemme mænd, alle tre med sværd ved siden. Det var blot ikke sædvanlige sværd, men våben, der allerede dengang, de blev nedlagt, var antikke og derved får særlig rangbetydning.

Vierck har karakteriseret fyrstens sværd som et af de kostbareste våben, der overhovedet kendes fra karolingisk tid (fig. 4). De to andre sværd er sågar tidligkarolingiske, hvoraf ses, at de har været betragtet som kostelige arvestykker. Som rangtegn vidner disse sværd om sydligt hofceremoniel, om en »imitatio imperii«, og Vierck ser i fyrstens sværd et kongeligt herskersymbol, således som det lidt senere kan belægges i nordisk milieu på Erik Blodøkses mønter og på et portræt af Knud den Store (fig. 5).

Fyrstens øvrige gravgods omfattede en ravperle, der måske kan tydes som en magisk sværdamulet, adskillige kamppile – bue og kogger var bortrådnede – en kniv, skjoldbuler fra to skjolde, sølvbeslag fra et sværdgehæng og ved fødderne to sporer. Der fandtes også hestetøj i form af et

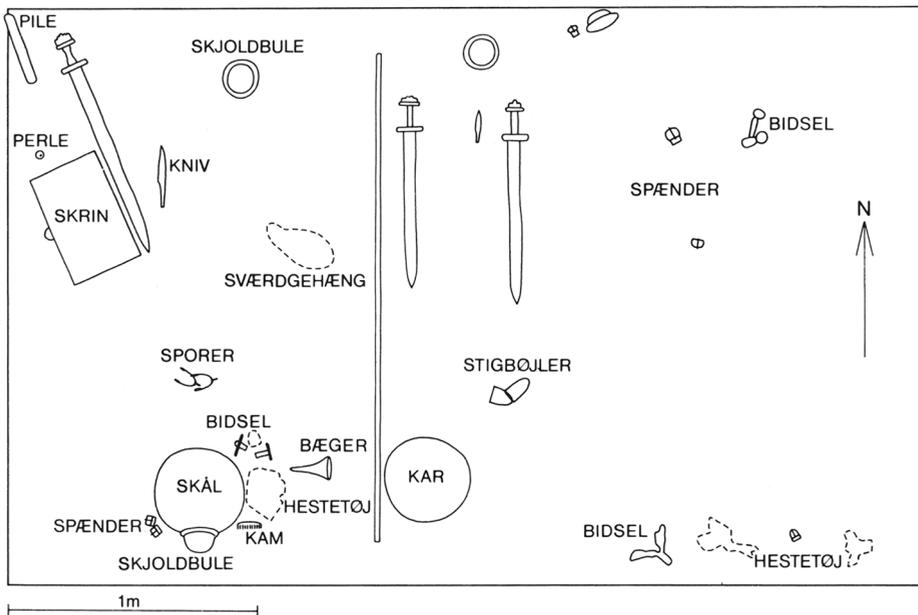

Fig. 3: Bådkammergraven. Orla Svendsen del.

The boat-chamber grave.

bidsel med meget sjældne bidselstænger af bronze og dertil bronzespænder og sølvornamenteret remmetøj. Endvidere fandt man fra kredsen af personligt udstyr et stort træskrin (til tøj?), en stor bronzeskål til at vaske hænder i, et trækar og en trædåse, en kam og et spidsbundet karolingisk drikkebæger af glas.

De to medbegravedes øvrige gravgods omfattede knive, skjoldbuler fra to skjolde, to sæt hestetøj i form af to bidsler og mange spænder. Af særlig vigtighed i denne sammenhæng er dog et stort trækar og et par stigsøjler.

Dun fra puder og dyreknogler fra måltidsrester vidner desuden om gravkammerets videre indretning og udstyr, hvortil vi trygt kan regne nu forsvundet klæde, bl.a. til vægbeklædning. Trækarret med drikkevarerne har kunnet indeholde 32 l eller 80 glas af drikkebægeret.

Det afgørende fundforhold er imidlertid, at to funktionelt sammenhørende genstandspar – trækar og glasbæger samt stigsøjler og sporer – er adskilt i graven og tildelt forskellige døde, nemlig således: Bæger og sporer er hos fyrsten, trækar og stigsøjler hos hver af de to medbegravede. På dette grundlag har Ellmers sluttet, at disse to inden for hirden havde bestemte funktioner, den ene som mundskænk, den anden som marsk.

Således er fyrsten klart bestemmelig gennem det prægtigste gravgods som den ranghøjeste person, men de to hirdmænd er dog kendetegnet som sværdbærende rangspersoner. For fødderne af mundskænken stod trækarret, ved fødderne af marsken lå stigsøjlerne. Begge embeder har ifølge

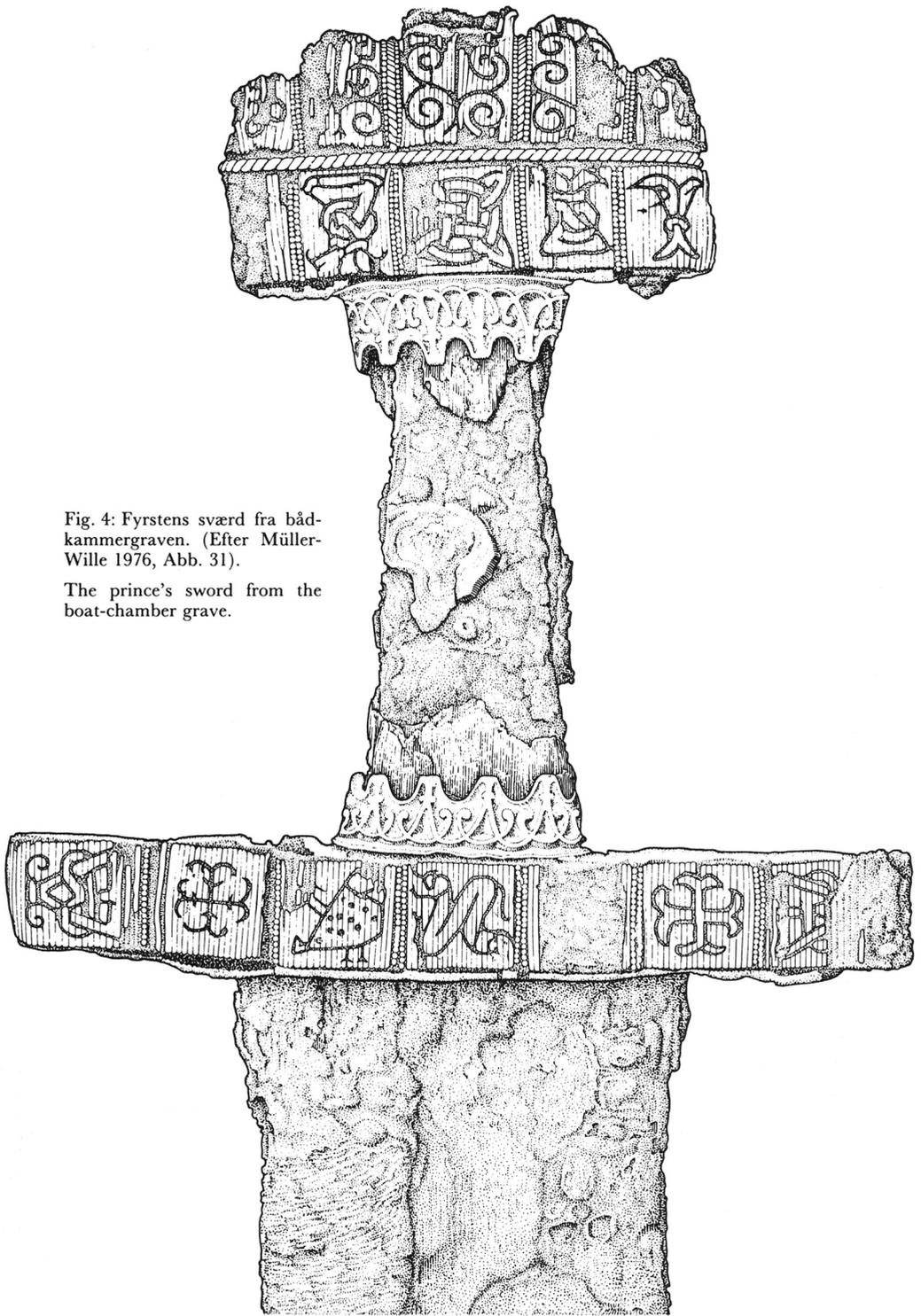
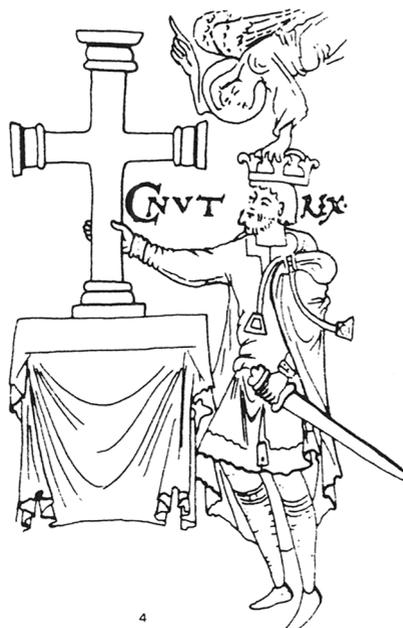

Fig. 4: Fyrstens sværd fra båd-kammergraven. (Efter Müller-Wille 1976, Abb. 31).

The prince's sword from the boat-chamber grave.

Fig. 5: Samtidigt dedikationsbillede af Knud den Store. (Efter H. Vierck 1984, Abb. 197).

Contemporaneous dedication picture of Canute the Great.

Ellmers været anset for betydningsfulde, såvidt vi kender frankisk, ottonisk og angelsaksisk hofceremoniel, som her utvivlsomt bliver imiteret. Marskens tjeneste – ordet betyder hestetjener – bestod bl.a. i at holde stighbøjlerne for fyrsten. Det er svært at forestille sig, hvordan vi skulle kunne lære forholdene ved datidens danske hof bedre at kende end gennem det billede, der viser sig for os i denne grav, ganske vist på en kras måde: Vore to mænd, der har fulgt deres fyrste i døden, vel ved at tage gift i et rituelt selvmord, har virkelig været 'drottro' for at bruge et runestensord. Man har altså allerede omkring 900 fundet stor ære i fyrstens personlige opvartning, et træk, som egentlig først er dokumenteret i Valdemarstiden. Af sådanne poster opstod også den senere middelalders høje rigsemeder. Marsken blev hærfører, mundskænkens kollega drosten (køgemesteren) blev øverste rigsemedsmand.

Hvis vi betragter denne gravs kultiske baggrund, så blander der sig her åbenbart flere forestillinger. Gravgodset symboliserer på den ene side viselig 'det evige gilde', skibet og det militære udstyr må på den anden side antages at være forbundet med de førende kredses Odinkult. Til Valhal gik turen med skibet, men den sidste strækning til Odins 'tun' foregik til hest. Heri er der en dobbelthed af dødekult og Odindyrkelse: »Den i graven hvilende døde er samtidig også beboer i Valhal« (17).

Ladbyskibet. Fra Bådkammergraven vender vi os mod Ladbyskibet ved Kerteminde fjord (fig. 6), Danmarks anden berømte skibsbegravelse, udgravet i 1935. Her må vi først og fremmest konstatere, at man tror og

mener, at en fynsk høvding skulle være bisat her (18). I denne sammenhæng må man dog gøre sig klart, at det hidtil blandt tusinder og atter tusinder af undersøgte grave til dato kun er lykkedes at finde disse to skibsbegravelser (her opfattet som fremtrædende modstykker til mere simple bådgrave), hvorfor vi har ret til at hævde, at de er overordentligt sjældne. Det er åbenbart lige præcis 'skibet', der skiller dem fra de øvrige rige grave fra tiden lige før kristendommens indførelse, således som vi kender dem fra de såkaldte kammergrave. Der var også i de højeste kredse forskel på folk.

På den baggrund og gennem slægtskabet med Bådkammergraven vil vi derfor foreslå uden forbehold at fortolke Ladby-skibet som en kongegrav, ligeledes fra 1. halvdel af 900-tallet, men dog noget yngre end graven i Hedeby (Müller-Willes datering).

Ladby-skibet, der også var anbragt på kølen under en høj, var lidt større end skibet fra Bådkammergraven. Forstavnen vendte mod syd, hvad der gav skibet ret kurs mod Valhal. I forskibet, der var uforstyrret, lå 11 heste og et hundekobbel, og sammenlignet med Hedeby er det rene hekatomber – med det firedobbelt er Hedeby-graven her overtrumpet. Ved hundene gjordes et fornemt fund, et samlestykke til hundelænkerne af forgyldt bronze og ornamenteret i Jellingstil. Ligeledes fandtes forgyldte bronzebeslag til halsbåndene i Borrestil.

I midterskibet fandtes resterne af et plyndret gravudstyr, som må have været overordentligt rigt, men nu liggende spredt og ødelagt. Af våben var der kun en økse og en skjoldbule bevaret. Hertil kommer dog et bundt på 45 pile, fundet uden for skibet. Tilbehøret til 'det evige gilde' omfattede det os fra Hedeby-graven bekendte store trækar og den store bronzeskål, men her tillige en søndret sølvtallerken med guldbelagt rand. Tekstilrester med klædeapplikationer af guld og sølv samt tøj indvævet med guld- og sølvtråd viser hen til et engang rigt dragtudstyr. I denne sammenhæng bør også nævnes et antikt bæltespænde af sølv, et karolingisk arbejde.

Hvis vi antager, at hekatomberne i forskibet udsiger noget om begravelsesernes omfang – en fyrste med adskillige hirdmænd – så kan vi få en vis bekræftelse på antagelsen gennem fundet af ridetøjsenssembler, som var forblevet uforstyrret, og af andet spredt rytterudstyr. Faktisk er der fundet seks bidsler, to par stighbøjler, hvortil kommer resterne af mindst to andre stighbøjler, en spore med bronzebelægning og remmetøj (ringe, spænder, beslag, delvis af tin og bronze). Et såkaldt piskeskæft var af sølvbelagt jern med ornamentik i Borrestil.

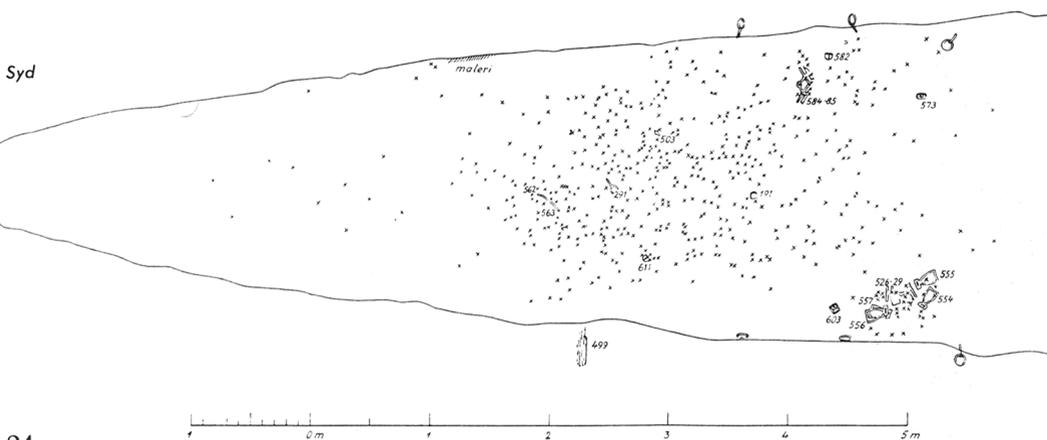
Idet man gik ud fra som givet, at gravgodset i det plyndrede midterskib afspejlede den begravede 'høvding's' oprindelige gravleje, blev det aldrig kontrolleret, om der også her – som i Hedeby – skulle være indrettet et gravkammer under skibet. I Hedeby var skibets midterdel – ikke overraskende – sunket lidt ned i det underliggende kammer, og dette var ikke

tilfældet i Ladby. Sammenligner man med de norske skibsbegravelser, så havde disse som bekendt et særskilt opbygget gravkammer om bord, men resterne af et sådant lod sig ikke fastslå i Ladbyskibet, som derfor står som en skibsgrav uden kammer.

Da Jelling imidlertid viser, at man kan regne med muligheden af intakte kamre, kan vi i dag ikke helt udelukke, at der også under Ladbyskibet kunne findes et kammer. Fra Hedeby ved vi desuden, at der kan være flere fornemme døde i disse grave, og hekatomberne i Ladby indicerer et anseeligt hirdfølge.

Skulle gravrøverne imidlertid have plyndret selve hovedbegravelsen, kan man alligevel fastholde perspektivet 'kongegrav' for Ladbyskibet, idet vi der har ødsel pragt i gravgodset, for så vidt det er bevaret, og vi har vigtige dele af dødekulten fra Hedeby og fremfor alt den egenartede gravform, nemlig pragtgrav som herskerbegravelse med forbillede i Hedeby-graven, d.v.s. med skib. Men vi kan gå endnu videre, for vi råder over andre, hidtil upåagtede kilder, som peger i retning af vor bestemmelse.

Svend Aggesen har beskrevet, hvorledes Gorm og Thyra efter hedensk skik blev begravet i tvillingehøje nær kongsgården i Jelling. Her er det naturligvis forbindelsen til krongodset, der er interessant. Det må vi opfatte som en medbestemmende faktor for gravlæggelsen der. Fra kong Valdemars Jordebog (1231) ved vi om krongods (kongelev) i Jelling herred. Men den samme jordebog optegner også kongeligt arvegods (patrimonium) i Bjerger herred, hvor Ladbyskibet ligger, og den specificerer to besiddelser, »Munkebode« på fjordens modsatte bred, 3 km borte, og »Sællebjerg«, et rigt jordegods (mansio) i nabosognet, 7 km sydvest for skibet (19). Herom hedder det i Jordebogen: »Sællebjerg med sit tilliggende er 13 mark guld«. Der kan bestå en forbindelse mellem en skibslandeplads (Ladby) ved fjorden og det noget indlands beliggende Sællebjerg (20). Overhovedet er de nordøstlige egne af Fyn – og i øvrigt ikke blot disse – tæt besat med kongelig ejendom, både kongelev og arvegods.

Denne hypotese svækker stærkt Jellings hidtil uanfægtede position som et alenestående centrum for dynastisk dødekult, en position, der som bekendt har åbnet portene på vid gab for allehånde vidtgående politiske slutninger. Det kan altså allerede her noget tilspidset formuleres, at den konge, der lod sig begrave i Ladby, så at sige havde sit 'Jelling' i Bjerger herred. Et tredje 'Jelling' lå åbenbart i Hedeby, hvor kongen bestemt ikke var ringere stillet. Her støttes Jordebogens sene oplysninger desuden af andre efterretninger, der går helt tilbage til 800-talskongerne Godfred og Horic I, og som indirekte taler om kongelig magtstilling der, således kongeligt initiativ ved byens grundlæggelse, kongelig ejendomsret, kongelig bypræfekt o.s.v. I dette 'Jelling' har vi både kongegrav og kongelige runesten. Ret beset er det naturligvis ikke overraskende med flere pladser af Jellingtype, når man betænker det delvis ambulante kongedømme, forvaltet fra kongsgårde. Måske hænger de tidlige kongegraves spredning sammen med den simple kendsgerning, at fyrsterne blev begravet, hvor de døde, og først i kristen tid finder man, at kongegravene i hovedsagen koncentrerer sig om bestemte kongegravskirker.

Ved grave af den her behandlede type er plyndringsmotivet ikke nødvendigvis rovbegær, men kan også opfattes som en tilsigtet skænding af en kongelig grav. Dette tema, 'højbruddet', er behandlet af A. W. Brögger (21). Eftersom plyndringen i Ladby er udateret, må der dog råde uvished omkring dette problem. Begrebet translation, som det kan gøres gældende for Jellings vedkommende, ser vi bort fra i Ladbyskibets tilfælde.

Søllestedgraven. Fra Søllested på det sydvestlige Fyn kender vi en tredje grav, der trods alle forskelle tåler jævnstilling med de to skibsgrave. Den blev udgravet i 1861, men desværre ikke på nogen måde fagligt kompetent. Man fastslog imidlertid tilstedeværelsen af et mægtigt gravkammer på 10 × 3 m og fremdrog to pragtfulde fund. Også denne grav må anses for plyndret, idet gravningsberetningen taler om en synlig ældre forstyrrelse ved højran-

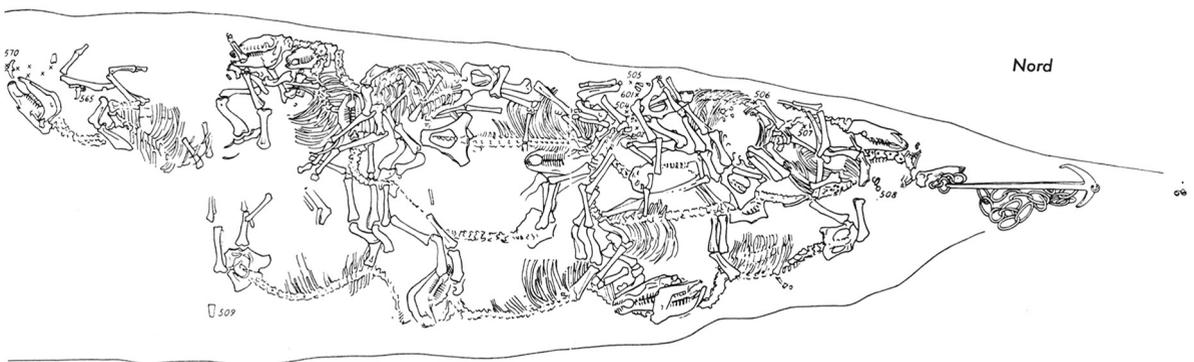

Fig. 6: Ladbyskibet. (Efter K. Thorvildsen 1957, Tav. III).
The Ladby ship.

Fig. 7: Mankestol fra Søllested. (Efter Antikvarisk Tidsskrift 1861-1863, s. 20).

The horse collar from Søllested.

den, ligesom den begravedes personlige, forventet rige, tilhører manglede (22).

Der blev imidlertid fundet delvis sølvbelagt udstyr og tømmetøj til et hesteforspand. De virkelige pragtstykker var to mankestole af forgyldt bronze i Jellingstil (fig. 7). D. M. Wilson siger om disse: »Som kunsthåndværk betragtet turde det være noget nær umuligt at fremdrage jævnbyrdige arbejder fra det daværende Europa« (23). I graven fandtes endvidere en bronzeskål, en bronzespand og en kam, men ingen våben. Der er intet skib forbundet med denne grav, men til gengæld, som man med rette formoder, en vogn med hesteforspand.

Denne grav uden våben tyder vel på en kvindebegravelse. Derfor taler også vognen, der kan sammenlignes med de talrige fornemme kvindegrave, hvor en vognfading er benyttet til gravleje. Ifølge mytologien førte kvindernes sidste rejse til deres egne guddomme.

Da den døde i graven i Søllested må have været meget fornem, foreslår vi at opfatte den som en dronningebegravelse, og i denne antagelse bestyrkes man gennem nøjagtig den samme forbindelse, som ovenfor blev gjort gældende for Ladby, blot med den forskel, at forbindelsen denne gang kan sluttes direkte: Søllested er identisk med den meget rige kongelige besiddelse »Sjalverstad«, som er optegnet som patrimonium i Jordebogen. Der hedder det: »Sjalverstad er 30 mark guld«. Skønt disse tilbageslutninger fra Jordebogen må føres over århundreder, anser vi dem som højst bemær-

Kronologi	Dynastier	Kilder	Kongegrave	Tolkninger
8.-9. årh.	<i>ældre stirps regia</i>	karol. kilder	ukendte	rigskonger
891: slaget ved Löwen		karol. kilder		dyn. katastrofe (?)
Helge som rigsforsøger	Heiligo/Helgeden Hvasse	Adam af Bremen, sagaer		halvhist. person
omkr. 900: Olaf og hans sønner	<i>Olaf-dynastiet</i>	Adam af Bremen, runesten, Lundeannaler	Bådkammergraven i Hedeby	rigskonger/erobrere kongegrav
934: 1. dansk-tyske krig	Gnupa ∞ Asfrid	Widukind af Corvey og andre kilder	Ladbyskibet/Søllestedgraven	dansk nederlag, kongegrave
omkring 940: Gorm og Harald	<i>Gorm-dynastiet</i> Hardegon = Gorm(?) Gorm ∞ Thyra	Adam af Bremen runesten og andre kilder	Jelling-nekropolerne, hedenske/tidligkristne	rigskonger/erobrere
974: 2. dansk-tyske krig	Harald	Thietmar af Merseburg og andre kilder	<i>kongegravskirke</i> Roskilde	dansk nederlag
983: 3. dansk-tyske krig		Thietmar af Merseburg		dansk sejr
efter 1050: Svend Estridsen beretter for Adam af Bremen		Adam af Bremen		'Olafsagaen' som tradition ved hoffet
1157: Valdemarernes magtovertagelse med Knud Lavard som kongehelgen			Ringsted	
omkring 1200: Svend Aggesen og Saxo Grammaticus		historieværker, Skjoldungesagaen		omvurdering af Olaf-dynastiet ved Valdemarernes hof

kelsesværdige ledsageomstændigheder, og utvivlsomt går dele af de kongelige besiddelser anno 1231 tilbage på urgamle bestande.

Med dette perspektiv på Søllestedgraven er det at beklage, at den er så ufuldkomment kendt, hvad enten det nu skyldes plyndringen eller den gamle udgravnings utilstrækkelighed.

III

Der skal ikke lægges skjul på, at et hovedspørgsmål i dette forsøg på en syntese er: Hvem kan den konge være, der hvilede i Ladby? En nøgle finder vi i graven ved Hedeby. Vi har set, at denne grav hypotetisk lader sig forbinde med Olafdynastiet, ja, at den muligvis er selve forfaderen Olafs grav. Absolut sikkerhed kan selvfølgelig i disse tilfælde ikke opnås, når man

mangler runestensforbindelsen som i Jelling. Vi har imidlertid set, at vore to grave fra Hedeby og Ladby gennem deres form frembyder særdeles beslægtede fænomener. Herudover viser dateringerne, at de to grave tidsmæssigt ligger tæt på hinanden. Fælles for begge er deres udtalte hedenske karakter, der henviser til førkristelig tid. Hertil kommer en anden omstændighed: Fra og med Gorm, der endnu blev begravet med oldtidsagtig pragt, men som man, efter at sønnen Harald havde fuldbyrdet trosskiftet, dog ikke forundte at hvile i hedensk ro (24), er vi velkendt med de danske kongers sidste hvilested (25). Derfor mener vi at kunne fastslå, at vi i tilfældet Ladby har at gøre med en hersker før Gorm, men dog én fra 900-tallet eller endnu præcisere: fra en fremskreden del af dette århundredes første halvdel.

Med udgangspunkt i vore præmisser må vi derfor fokusere på en af dynasterne fra Olafætten, hvis vi ønsker at nævne et navn. I den forbindelse er Gnupa (død efter 934) en åbenbar mulighed, og i den sammenhæng behøver vi næppe at anse hans tvangsdåb for særligt belastende. At man udviste stor gelassenhed i dette sprøgsmaal, har vi et fremragende litterært belæg for. I det næsten samtidige mindedigt over den norske konge Håkon Adelstensfostre (faldet 960) er hovedmotivet den blodplettede konges ankomst til Valhal med sine hirdmænd. Også Håkon var døbt.

Hvad graven fra Søllested angår – her tolket som en dronningebegravelse fra 1. halvdel af 900-tallet – kan vi bruge Thyras gravlæggelse i Jelling til at udelukke hende eller en senere dronning, hvilket vil sige, at vi i givet fald har at gøre med en dronning af Olafdynastiet. Det er naturligvis fristende at tænke på Asfrid, der må være død efter slægtens fald, men Søllestedgravens udstyr er ikke nybearbejdet som Bådkammergravens og Ladbyskibets, og dateringen er derfor mindre skarp.

Der kan ikke råde tvivl om, at vore tre grave opfylder de forudsætninger, som G. Kossack har opstillet for dynastiske begravelser i pragtgrave (26), og det er naturligvis historisk yderst interessant, hvis vi med disse grave råder over manifestationer af et 'forsvundet' dynasti, vel at mærke et dynasti, der ingenlunde kan indskrænkes til en lokal magtbase ved Slien.

Da vi ikke kan datere de stedfundne plyndringer, mangler vi som sagt en mulighed for nærmere at indkredse motivet hertil. Dog kan man temmelig sikkert påstå, at vore pragtgrave var i minde, da Gorm og Harald som Olafdynastiets efterfølgere (og banemænd?) skabte nekropolerne i Jelling. Som nye herskere har de åbenlyst gjort deres yderste for i denne henseende at overgå deres forgængere. Set på denne baggrund er det ikke mærkeligt – her følger vi en idé af P. V. Glob – hvis Jellings grundmønster oprindeligt havde form af en kæmpemæssig skibssætning, og hvad traditionen med kongelige runesten angår, så kunne det nye hof overtage denne idé fra Asfrid Odinkarsdatter (27).

SUMMARY

Graves of pre-Christian Danish monarchs and their historical background

Based on three presumptive royal graves – the boat-chamber grave at Hedeby, the Ladby ship, and the wagon burial at Søllested – all older than the royal tumuli at Jelling containing the graves of Gorm and Thyra, a reappraisal of the period before Gorm, the first half of the 10th Century, is attempted. It is emphasized that this is a hypothetical exercise, and that it is inspired by M. Müller-Wille's research.^{1, 2)} Essentially, it leads to a reevaluation of the so-called Swedish Hedeby-dominion, which here, in agreement with the notions of the Danish King Svend Estridsen († 1076) is rehabilitated as a national Danish dynasty preceding the Gorm dynasty.

I

This section is a historical analysis of the political situation before Gorm, contrasting the literary court tradition around 1200³⁾ with Svend Estridsen's personal notion of the dynastic history of the period under consideration. At the same time, Gorm's chronology is reassessed:⁴⁾ the usual early dating of Gorm rests on information contradicted by contemporaneous sources, which in the 930s have Gnupa as king of the Danes (Widukind).⁵⁾ The literary tradition – Svend Aggesen and Saxo Grammaticus – lets, despite its tendency to be a royal history, the princes in question – according to Svend Estridsen Kings Olaf, Gyrd, Gnupa and Sigtryg – vanish from history, though leaving room for a regency held by one Enni-Gnup (= Gnupa). He is known from the *Scylding Saga* as a Jutish king.

Modern research has placed the aforementioned princes in Hedeby as petty kings, on account of runestone finds there mentioning the two last, Gnupa and Sigtryg. Their imputed Swedish origin is derived from Svend Estridsen's information that Olaf and his sons Gyrd and Gnupa came from Sweden. If they were kinglets in Hedeby, however, it is difficult to explain the literary tradition's attempts to discredit the Olaf dynasty around 1200.

Based on the older sources including Svend Estridsen,⁶⁾ it may be postulated that these kings were Denmark's rulers in the first half of the 10th Century and followed an even older dynasty which may be traced back to the 8th Century. "They took possession of the Kingdom of Denmark by force of arms", said King Svend of Olaf and his sons. King Harald brings a similar message about himself on his runestone at Jelling: "... won all Denmark". He and his father Gorm repeated, according to this hypothesis, Olaf's feat of arms. Sources from 854 report a corresponding attempt to usurp royal power in Denmark. Here it is clearly members of the royal clan returning from a Viking expedition who are at work, and theoretically one can imagine the same thing about both Olaf and Gorm. King Svend himself called the members of the Olaf dynasty his "atavi" (predecessors) and described them as Denmark's rulers before a certain Hardegon (= Gorm?), according to Svend the one who destroyed the dynasty. Only by disregarding Svend's testimony⁷⁾ can the Olaf dynasty be relegated to small kingships in Hedeby, which also assumes that the King had no idea that the progenitor of his own line, Gorm, simultaneously (i.e. according to the traditional Gorm-chronology) ruled in Denmark proper.

We see in the contradiction between the court tradition in the year 1200 and the royal tradition in the year 1050 reason to accept the older tradition and suspect the younger of falsifying history, i.e. to accept Svend Estridsen's account.

Unfortunately, the subject did not hold much interest for the King's collocutor Adam of Bremen, who gave only an extremely brief, rather confused report of Svend's account.⁸⁾ "They were all heathens", writes Adam – information which he must have had from the King.

It is remarked that the Lund clergy reckoned Olaf and Gyrd to be kings of Denmark when they died, reputedly in 906 and 916⁹⁾, respectively, and that political manipulation may lie behind the late court tradition with its increasing disparagement of the Olaf dynasty.

One other member of that dynasty is known: Queen Asfrid, Gnupa's consort. In a runestone inscription she describes herself as daughter of Odinkar. While we do not see why the Hedeby runestones should link the Olaf dynasty particularly closely to Hedeby, because the known royal runestones are scattered throughout the kingdom,¹⁰⁾ we do believe that Odinkar¹¹⁾ can be identified with a member of the mighty Jutish chieftain clan of the 10th century, the Odinkar clan, and conclude from this that Gnupa's marriage was political: it secured him Jutland. These internal power-political relations do not leave, any more than the external political ones do, room for a separate Jelling kingdom.

As the central major political event in Gnupa's reign is the defeat in 934 to the first Ottonian ruler, described by Widukind and followed up with Ottonian victory fanfares^{12, 13)} that would be meaningless if directed at a petty king on the Sli. What we actually know about Gnupa supports the credibility of the older tradition of the history of the dynasty. It should at the same time be pointed out that the Olaf dynasty fills an otherwise embarrassing hole in the dynastic history of Denmark, and that it is unlikely that powers unknown to us in Denmark proper would for 50 years accept the loss of the politically important border country (the Swedish dominion in Hedeby in the old sense).

II

This section treats three magnificent graves from the 1st half of the 10th century and interpreted as dynastic graves: Denmark's sole two ship burials (Hedeby, Ladby) and Denmark's largest chamber grave (Søllested), and links them hypothetically to the Olaf dynasty with hegemony over Denmark. Only one of these graves is in Hedeby: the two others are in Funen. The old theory of a special Hedeby dominion, which has remained standing as a historical half-truth,¹⁴⁾ can thus be subjected to archaeological examination. The three graves place themselves as precursors of the Jelling necropoles, all these graves having their roots in ancient beliefs. They are also an example of V. Gordon Childe's thesis, as "royal graves in a barbaric area under the influence of an advanced culture".¹⁵⁾

The boat-chamber grave has been interpreted by German archaeologists.¹⁶⁾ Under a Viking ship in a barrow, a chambergrave was found with three horses. In this grave from about 900 we see Denmark's oldest royal interment, presumably Olaf's. The bottom layer conjures up scenes from the life of the prince. At the iconological centre of rank, he lay with a magnificent Carolingian sword as symbol of royal power (?), while in the right part of the grave the early Carolingian swords as insignia of rank (?) of the two attendant persons, testify to "imitatio imperii". The position of the other grave goods is illustrated. Two functionally affined object pairs – wooden vessel and glass beaker, and stirrups and spurs – are discerned and attributed to the different persons: beaker and spores to the prince, wooden (drinking-) vessel and stirrups respectively to the other two. It has been concluded that the two attendant persons were housecarls, taster and horse-marshal. Here foreign court ceremonial is imitated, and custom at the Danish court of the time illuminated – features which are otherwise undocumented until much later, in the form of high offices of state – chancellor and marshal.

Cultwise there is a duality of death cult (“the eternal feast”) and the Odin cult of the reigning powers (manifested in the ship, in which the voyage to Valhalla was made): “The dead person resting in the grave is simultaneously an inhabitant of Valhalla”.⁷⁾

The Ladby ship, admittedly plundered, was at the time of its discovery considered to be a chieftain’s burial.¹⁸⁾ But on our present knowledge, such ship graves as at Lady and Hedeby must be said to be extremely uncommon. It is obviously the ship that separates them from other contemporaneous rich graves, the chamber-graves. The Ladby ship is dated today to the 1st half of the 10th century, but later than the boat-chamber grave, and on the basis of the affinity of the two graves it is suggested that the Ladby ship be without reservation interpreted as a royal grave. In the unlooted forebody, 11 horses and a pack of dogs were found. These hecatombs are augmented with a large find of riding equipment left in the plundered part of the ship, where there were notwithstanding still remains of treasure, and from the total find picture it may be concluded that we in Ladby are in the presence of a prince buried with his housecarl retinue. It is also discussed whether there is a theoretical possibility of a chamber under the ship, as in the Hedeby boat-chamber grave. The excavators believed, however, that they had found the actual principal burial up in the ship, although in the plundered state.

A literary source connects the Jelling mounds with the crown estates in Jelling, also known from King Valdemar’s Land Survey (1231). In Bjerger District, too, in which the Ladby ship is situated, there are wealthy crown estates,¹⁹⁾ and it is a safe assumption that there is a connection between the landingplace (Ladby) and the crown estate Sællebjerg.²⁰⁾

Hedeby, too, was royal demesne. A picture thus emerges of several places of Jelling type and of princes being buried on the royal estates where they lived and from which they exercised peripatetic jurisdiction. This feature contrasts with the royal grave churches which arose in Christian times and around which the royal graves were concentrated.

The plundering at Ladby may have been motivated by a desire to violate a royal grave, “mound-breaking” in A. W. Brøgger’s sense.²¹⁾ There are indications of a no longer extant royal runestone at the Ladby ship. Unfortunately the pillage at Ladby cannot be dated.

*The Søllested grave*²²⁾ contained two magnificent finds, but was otherwise severely plundered. The chamber-grave measuring 10 × 3 m contained a wagon with a team of horses. The two showpieces of the find (horse-collar fittings) are considered by D. M. Wilson to be art-work of a quality unparalleled at that time anywhere else in Europe.²³⁾ The grave is interpreted as a woman’s burial, in our context a queen’s grave. Its position follows the pattern outlined above: Søllested is a very wealthy crown estate according to the Land Survey.

III

These heathen graves, of which the boat-chamber grave has already been linked to the Olaf dynasty as the grave of its progenitor Olaf, exhibit in respect of dating, equipment and cult common features indicating a dynastic line before Gorm. In addition, from Gorm on, who was translated by his son after the latter’s accomplished conversion,²⁴⁾ we are well acquainted with the last resting-place of the Danish kings.²⁵⁾ On our premisses, we must focus on one of the princes of the Olaf dynasty, if we wish to give a name to the king in the Ladby ship, and nominate Gnupa († after 934) as an obvious possibility. That he was involuntarily converted hardly affects the issue. The Norwegian king Håkon Adelstensfostre was christened, but his death (960) was nevertheless lamented in a memorial dirge, the main theme of which is the arrival of the blood-spattered King at Valhalla with his housecarls. In Søllested, here interpreted as a queen’s grave from the 1st half of the 10th

century, we employ Thyra's interment at Jelling to rule out her or a later queen, which means that we are thus faced by a queen of the Olaf dynasty.

It is found that three graves are in accordance with G. Kossack's preconditions for dynastic burials in magnificent graves,²⁶⁾ and that we presumably with these graves have access to manifestations of a "vanished" dynasty, which in no way should be confined to a local power base on the Sli. These graves were in mind, when Gorm and Harald as the successors (and destroyers?) of the Olaf dynasty created the necropolises in Jelling, apparently in an attempt to surpass their predecessors, cf. P. V. Glob's idea that the ground pattern at Jelling makes up a giant ship-setting. They acquired the tradition of royal runestones from Asfrid Odinkarsdatter.

In a concluding note,²⁷⁾ a plea is made for inserting the Olaf dynasty between the royal house of the 8th-9th Centuries and the Gorm dynasty. It follows from this that Olaf and his sons found a renowned object of conquest – the kingdom of Denmark. Gorm's and Harald's reputed specific importance for the development of this kingdom should consequently be reduced. The outline of an early state is seen, which around 900 functions as an *imitatio imperii*, partly by revealing the presence of highly placed persons in the immediate vicinity (marshal and steward), and partly by a striking propinquity of royal graves and royal estates, revealing that the Land Survey's power base has ancient precursors. These considerations are also of interest for the interpretation of circumstances prior to 900.

H. Hellmuth Andersen

Forhistorisk Museum, Moesgård

Oversættelse: Peter Crabb

NOTER

- 1) M. Müller-Wille; Das Bootkammergrab von Haithabu. Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 8, 1976.
- 2) M. Müller-Wille; Frühmittelalterliche Prunkgräber im südlichen Skandinavien. Bonner Jahrbücher 178, 1978. – Samme, Königsgrab und Königsgrabkirche. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 63, 1982.
- 3) Svend Aggesen; Danernes historie og Saxo Grammaticus: Danernes bedrifter. Til denne litterære hofkultur hører også Lejre-krøniken, der dog kun befatter sig med sagnkonger. Lidt ældre er Roskilde-krøniken, hvis skildring af det tidsrum, der her har interesse (1. halvdel af 900-tallet) er overordentligt forvirret.
- 4) Gorms kronologi er omstridt. Helt fremherskende er en tidlig tidsfæstelse, der dog kun lader sig dokumentere gennem Adam af Bremen: De hamborgske ærkebispens historie. Han sammenkobler nemlig Gorm og den tyske ærkebisp Unni, idet han lader Unni besøge Gorm. Da Unni døde i 936, må Gorm sættes før dette år. Det kan dog ingenlunde betragtes som en sikker oplysning, for Adam forveksler netop i denne sammenhæng (Adam I, 57 og 59) åbenlyst Gorm og Gnupa, således at vi må tro, at han med hensyn til Gorm og Unni kombinerer ud fra falske forudsætninger. Det skal tilføjes, at Adams hjemmelsmand her ikke er kongen, men »en dansk biskop, en klog mand«. Man mener i dag, at dennes 'danskhed' er ret så tvivlsom, idet han identificeres med den tyskfødte Slesvigerbisp. – Her foreligger da den ejendommelige situation, at en ældre kilde (Widukind, se note 5) forkastes til fordel for en langt yngre (Adam), der tilmed er åbenlyst forvirret. Forklaringen er vel at finde i den indgroede teoretiske forestilling om et multiherrredømme i Danmark (in casu: Gorm i Jelling, Gnupa i Hedeby) før en angivelig rigssamling ved 'Jellingkongen'. – Gorm er snarest kommet til magten i 940'erne, og ifølge kongebereftningen (Svend Estridsen), sml. note 6, bliver der først plads til ham efter en vis Hardegon, sml. også note 7 og 8.
- 5) Widukind; Sachserhistorie. Stedet handler om en tysk militær intervention i Danmark 934.
- 6) Her og i det følgende Adam I, 48 og 52.

- 7) I sine samtaler med Adam af Bremen afslører kongen gang på gang alsidige interesser og megen viden. Af dette fond øser Adam med åbent udtalt begejstring. Olafsagaen angik ikke bare en bemærkelsesværdig etape i kongedømmets historie (magtskifte), men den informerede også om tilstande før hans egen tipoldefaders, Gorm den Gamles magtovertagelse, d.v.s. om baggrunden for Svend Estridsens egen kongeværdighed. Desuden må den set i datidens lys have været et yndlings-tema ved hoffet. Vi har derfor ingen grund til at tro, at kongens historiske ekskurs om det dynasti, som Gnupa tilhørte, ikke skulle være sagligt funderet. – Man har søgt at svække tilliden ved at påpege den tidsmæssige afgrund, der skilte Svend fra begivenhederne og anslå den til 140-170 år. Dertil kan indskrænkende siges, at den senere konger vel har annammet Olafsagaen allerede som ung, ret tidligt i 1000-tallet.
- 8) Adam tilstår frimodigt, at Olafsagaen i grunden ikke interesserede ham nærværdigt: »De var alle hedninger«. Det er altså Adam – ikke kongen – der gør beretningen rodet, og det kan antages, at gode pointer, især i slutningen af sagaen om Olafdynastiets undergang, er faldet til jorden, jfr. problemet om Hardegon som fordækt Gorm-skikkelse. Kong Svend omtaler efter 891 først Helge, derefter de fire af Olafætten og slutter med Hardegon. Man kan forestille sig Adam skrive navnene op, og hvis vi som her anerkender de fire af Olafætten, må vi i konsekvens af dette vel også anerkende Helge og Hardegon. Den sidste, der beskrives som kommende fra »Normannerland«, er ikke kendt fra andre kilder, hvis det ikke er Gorm selv, hvad der ofte er antaget. Helge er kendt af de norrøne kilder som Helge den Hvasse, i en 'norsk' sammenhæng hos Snorre, i en 'dansk' sammenhæng i Skjoldungesagaen. Ham tilskriver Adam retfærdighed og hellighed, måske bare på grund af navnet (Heiligo), sagaen tildeler ham en beskytterrolle for det efter slaget ved Löwen kongeløse Danmark og for en barnekonge fra den gamle stirps regia. – Sin viden om kongernes hedenskab turde Adam have fra Svend. Vore grave fra denne tid bekræfter dette.
- 9) Lundeårbøgerne.
- 10) Stenene kan faktisk ikke benyttes til at knytte Olafdynastiet specielt snævert til Hedeby's historie og gøre det til et lokalherredømme, da de kendte kongelige runesten findes spredt i riget (Hedeby, Jelling, Sdr. Vissing).
- 11) E. Hoffmann: Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen dem deutschen und dem dänischen Reich für die Zeit von 934 bis 1035. I: 850 Jahre St.-Petri-Dom zu Schleswig, 1984.
- 12) Corvey-årbøgerne.
- 13) Ruotger, Ærkebisp af Köln, den hellige Brunos levned. Liutprand af Cremonas værker.
- 14) En kritisk holdning opviser B. Ousager: Gorm konge, i: Skalk 1957, 2 og N. Lund: Svenskevaldet i Hedeby, i: Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1980, 1982 og E. Hoffmann, som ovenfor, note 11.
- 15) V. Gordon Childe: Progress and Archaeology, 1945².
- 16) F. Knorr: Bootkammergrab südlich der Oldenburg bei Schleswig. Mitteilungen des anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein, hæfte 19, 1911. – M. Müller-Wille: som ovenfor, note 1. – D. Ellmers: Anmeldelse (af Müller-Willes publikation). Prähistorische Zeitschrift 54, 1979. – D. Ellmers: Fränkisches Königszeremoniell auch in Walhall. Beiträge zur Schleswiger Stadtgeschichte, hæfte 25, 1980. – H. Vierck: Ein westfälisches 'Adelsgrab' des 8. Jahrhunderts n. Chr. Studien zur Sachsenforschung 2, 1980. – H. Vierck: Mittel- und westeuropäische Einwirkungen auf die Sachkultur von Haithabu/Schleswig. Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen an Siedlungen im Deutschen Küstengebiet 2, 1984.
- 17) E. Marold: Das Walhalbild in den Eiríksmál og den Hákonarmál. Medieval Scandinavia 5, 1972. Jfr. også E. Roesdahl: Fra vikingegrav til Valhal. Andet tværfaglige vikingesymposium, 1983.
- 18) K. Thorvildsen: Ladbyskibet. Nordiske Fortidsminder 6,1, 1957.
- 19) A. Andrén, Städer och kungamakt – en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. Scandia 49, 1983.
- 20) D. Ellmers: Warenumschatz zwischen Schiff und Wagen im Wasser. Deutsches Schiffsarchiv 6, 1983. – Samme: Der frühmittelalterliche Hafen der Ingelheimer Kaiserpfalz und gotländische Bildsteine. Schiff und Zeit 1, 1973.
- 21) A. W. Brøgger: Oseberggraven – Haugbrott. Viking 1945, 1945. – Til plyndringen i Ladby knytter sig også problemet om en sandsynlig, men forsvunden runesten, der med en kongetekst naturligvis ville have haft en kildeværdi i særklasse. Sandsynligheden udleder vi af det overleverede marknavn. Ladbyskibet ligger på »Høje stens agre«, og det kan fortolkes som henvisende til en høj runesten af den type, som Asfrid omkring 940 lod rejse i Hedeby (store Asfridsten).

- 22) Beretning om Sølstedegraven. Antikvarisk Tidsskrift 1861. 1863. 1964. – Harald Andersen gjorde mig opmærksom på Sølstedegravens placering i relation til kongsgården dér, se redaktionel note i forfatterens artikel »Kongegrave«, Skalk 1985/4, og opfordrede til at inddrage den i rækken af kongegrave (dronningebegravelse).
- 23) O. Klindt-Jensen og D. M. Wilson: Vikingetidens Kunst, 1965.
- 24) Sandsynlig translation fra højbegravelse til stiftergrav i Jellings ældste kirke, jfr. K. Krogh; The Royal Viking-Age Monuments at Jelling in the Light of Recent Archaeological Excavations. Acta Archaeologica 53, 1982. Vierck gør i 'Sachkultur', jfr. note 16, opmærksom på, at to kostelige remendebeslag fra stiftergraven kan være 'herskertegn', idet han henviser til Knud den Stores kongedragt på New Minster-billedet et halvt århundrede senere.
- 25) Jfr. Müller-Wille, note 2, sidstnævnte arbejde.
- 26) G. Kossack: Prunkgräber. Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag I, 1974.
- 27) Sammenfatter vi de her kombinerede historiske og arkæologiske vidnesbyrd, kan følgende bemærkninger gøres: Ved en placering af Olafdynastiet i en mellemposition mellem Gormslægten og kongeslægten fra 700- og 800-tallet er det en selvfølge, at Olaf og hans sønner virkelig forefandt et erobningsobjekt, nemlig kongedømmet i Danmark, og det reducerer utvivlsomt den betydning for dets udvikling, som sædvanligvis tilskrives Gorm og Harald. Der tegner sig derved omridset af en tidlig stat, der fungerer som en imitatio imperii. Denne imitatio røber sig dels direkte gennem Hedebygravens afsløring af højt placerede personer i kongens umiddelbare nærhed, fortolkelige som 'marsk' og 'mundskænk', dels indirekte gennem påfaldende sammentræf af kongegrave og krongods. Sidstnævnte forhold antyder kraftigt et kongeligt magtgrundlag, der turde bero på ejendomsforhold, der ganske vist først er dokumenteret langt senere. – Sådanne betragtninger har også interesse for tolkningen af tilstande før år 900.